

An aerial photograph of a residential and industrial area. A railway line with multiple tracks runs diagonally from the top left towards the bottom center. To the right of the tracks is a large industrial or commercial complex with several large, dark-roofed buildings and parking lots. To the left of the tracks are smaller residential buildings and more greenery. The overall scene is a mix of urban development and natural landscape.

Transformationsatlas Optimus

ByggVesta / Upplands Väsby
Den 23 Juni 2020 / White arkitekter AB

white

Innehåll

INLEDNING	3
HISTORIK	5
TRE BÄRANDE BERÄTTELSE	11
DALGÅNGSBYGD	13
INDUSTRIARVET	15
KULTURBÄRARE OCH IDENTIET	21
SAMMANFATTANDE ANALYS	27
FÖRVALTA, FÖRSTÄRKA, UTVECKLA	29
KÄLLOR	36

Objekt	Beställare	Omslagsbild	Ansvarig	Medverkande
Objekt: Optimusområdet Kommun: Upplands väsby	ByggVesta g.m. Anna-Karin Hallqvist	Fotografi: Flygfoto från ca 2019. Källa: Kartbild.com <i>Bild s. 2: Personalfotografi från 1908. Källa: Stockholms läns museum</i>	Annika Andersson <i>Bebyggelseantikvarie</i> White Arkitekter AB Östgötagatan 100, Stockholm Tel. +46 8 402 26 33 annika.andersson@white.se	Björn Johansson <i>Arkitekt</i> Teresa Lindholm <i>Etnolog</i> Isabelle Sahba <i>Arkitektstudent, KTH</i>

Inledning

BAKGRUND OCH OMFATTNING

White har givits i uppdrag av ByggVesta att utföra en Transformationsatlas inför planläggning av Optimus gamla industriområde i Upplands Väsby.

Transformationsatlasen har föregåtts av ett flertal platsbesök under januari och februari 2020. Uppdraget omfattar inte interiör karaktärisering. Plantolkning omfattas inte av uppdraget.

Samtliga fotografier är tagna av White arkitekter om inte annat anges. Bilder från White arkitekter är upphovsrättsskyddade och får endast användas efter tillstånd från det aktuella uppdragets uppdragsledare.

VAD ÄR EN TRANSFORMATIONSATLAS

Syftet med en transformationsatlas är att hitta strategier för att:

- Lyfta dolda, historiskt viktiga, värden
- Bära befintliga värden
- Skapa nya värden

VAD ÄR KULTURHISTORISK KARAKTÄRISERING?

Bebyggelseområdets karaktärsdrag är en hänvisning till PBL 2 kap 6 §. Genom att hänsyn tas till karaktärsdragen värnas bebyggelseområdets historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Därmed undviks även förvanskning i enlighet med PBL 8 kap 13 §. För beskrivning av bebyggelseområdets

karaktärsdrag används Boverkets *Checklista karaktärsdrag* som utgångspunkt.

VAD ÄR KULTURHISTORISKT VÄRDE?

Bebyggelseområdets kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 9 och 13 §§. Det är dock inte fastställt vare sig i lagtext eller rättspraxis vad kulturhistoriskt värde är.

Värderingen i denna rapport utgår dels från Riksantikvarieämbetets *Plattform för kulturhistorik värdering och urval*, samt från en modell som beskrivs i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck. Modellen bygger på att det kulturhistoriska värdet är uppbyggt av dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden.

METOD OCH GENOMFÖRANDE INTERVJUSTUDIE

Intervjustudien genomfördes i februari 2020 och består av totalt 26 intervjuer med verksamma och besökare i Optimusområdet. Intervjuerna har följt ett standardiserat frågeformulär och tagit cirka 15-30 minuter vardera. Flertalet intervjuer har genomförts på plats i området medan fyra intervjuer har gjorts per telefon. Intervjuer har genomförts med:

- 3 personer från styrelsen i Väsby konsthalls vänförening
- 13 intervjuer med besökare i konsthallen

- 1 representant för Upplands Väsby hembygdsförening
- 5 företagare från området
- 2 anställda på kommunens dagliga verksamhet Hantverkshuset
- 1 anställd på ABF
- 1 besökare på Pizzeria Drop in på Optimusvägen

13 av informanterna är män och 12 är kvinnor, vilket motsvarar 54 respektive 46 procent. Åldersspridningen sträcker sig från 24 till 84 år med en tydlig tyngdpunkt i det äldre spannet. Av totalt 26 personer var 13 personer över 65 år. Bland övriga informanter var drygt hälften i 40-årsåldern. När det gäller utbildningsnivå, födelseland och etnisk tillhörighet saknas exakta uppgifter. En rimlig uppskattning är dock att endast 4 av informanterna är födda i ett annat land.

Drygt hälften (14 personer) av de intervjuade bor i Upplands Väsby medan övriga (12 personer) bor på andra platser som Rotebro (Sollentuna kommun), Bromma, Sundbyberg, Jakobsberg (Järfälla kommun), Nacka, Södermalm och Skärmarbrink (Stockholms stad), Västerås och Eskilstuna. Av konsthallens intervjuade besökare var 4 personer medlemmar i konsthallens vänförening, 6 personer besökte konsthallen för första gången och 9 personer var bosatta utanför Upplands Väsby.

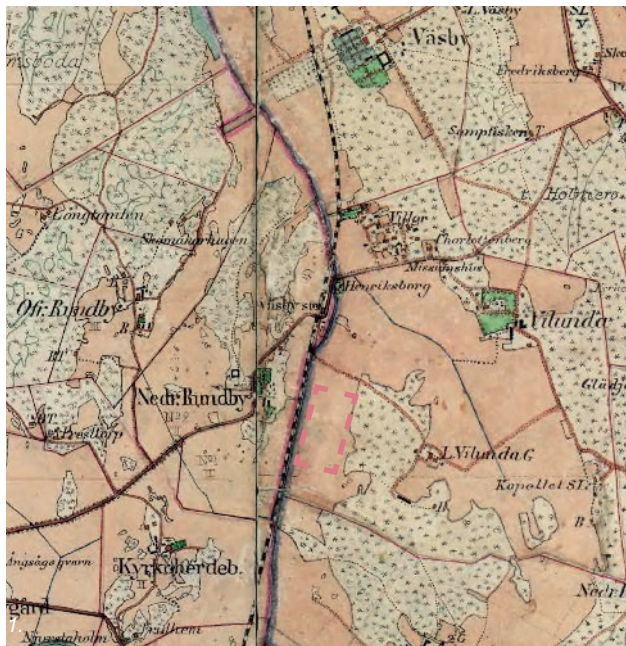
VAD ÄR PLATSIDENTITET?

Ett huvudsyfte med intervjustudien är att få en bättre förståelse för människors anknytning till Optimusområdet och vad man ser som karaktäristiskt och värdefullt; att försöka ringa in platsens identitet. Begreppet platsidentitet kan kortfattat beskrivas som de många lager av bilder som uppstår i mötet mellan de fysiska karaktärsdragen (objektiva värden) och det sociala livet på platsen – verksamheter, aktiviteter, människor och möten (sociala, relationella värden).

Ju fler människor som har upplevelser och minnen knutna till en plats desto starkare platsanknytning och desto fler berättelser uppstår. En plats som är rik på upplevelser och tolkningsmöjligheter har därmed också potential att utveckla en stark platsidentitet.

Även andra "minnen" än de rent personliga kan ha betydelse för människors upplevelser av en plats, till exempel förmedling av kulturarv i olika former. Att få kunskap om platsens historia och de människor som verkat där adderar ett lager som många gånger kan berika den egna upplevelsen och bidra till en starkare platsanknytning. I modellen ovan illustreras sambanden.

För att kunna formulera strategier för att stärka platsens identitet är det viktigt att identifiera vilka komponenter som fungerar som "bärare av platsens berättelse".

HISTORIK

AB Optimus

ETABLERINGEN AV AB OPTIMUS

År 1866 öppnade järnvägen mellan Stockholm och Uppsala och stationen Väsby förlades i Eds socken invid Väsbyån. År 1901 blev Anton Tamm disponent i familjebolaget Skultuna bruk norr om Västerås. Men redan 1903 lämnar Tamm bruket och köper herrgården Stora Vilunda med dess vidsträckta marker som då hörde till gården. Den enda bebyggelse som fanns i Väsby vid denna tid var en stationsbyggnad, en lanthandel samt några mindre byggnader intill.

Anton Tamm närmaste man, ingenjör Sundqvist, köpte 1904 en större tomt norr om stationen av sin chef och lät bygga ett tegelbruk. Det levererade merparten av det tegel som så småningom behövdes för Optimus nya fabrik, Väsby verkstäder samt för nybyggnaden av villor i Väsby villastad.

Optimus verkstad som ursprungligen fanns på Kungsholmen blev snart för trång och ett behov att flytta tillverkningsen uppstod. Tomtpriserna i huvudstaden var höga och Anton Tamm erbjöd en tomtmark nära Väsby station, ett fördelaktigt läge strax söder om Väsby

verkstäder. År 1907 beslöt Optimus bolagsstyrelse att flytta verkstaden till den nyinköpta industritomten på Stora Vilundas mark.

Redan 1908 hade den nya verkstaden uppförts och verksamheten – vars huvudsakliga produktion var fotogenkök och blåslampor – flyttade in på ca 1300 m² golvyta. Byggmästare för den första verkstadsbyggnaden var Erik Lindqvist och ritningarna utfördes av ingenjör Henrik Kreüger.

Optimusfabriken var en av de första byggnaderna i Sverige som uppfördes med en bärande stomme av armerad betong. Den uppfördes i två våningar med inredd vind med ett flackt sadeltak krönt av ett överljus inock i hela byggnadens längd. Överljuset försåg våningen nedanför med dagsljus via ett hål i vindsbjälklaget. Fasaderna murades med tegel från Väsby tegelbruk och var ursprungligen av bränt rött tegel s.k. rohau enligt idealet att exponera byggnadsmaterialets materialitet. I dag är fasaderna putsade och avfärgade med en ljus fäskulör.

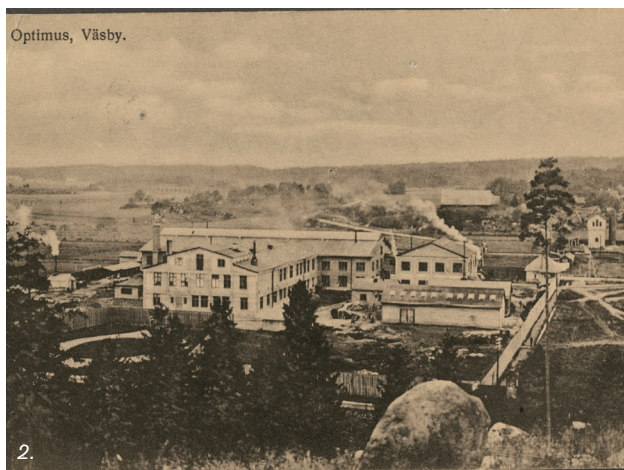
1. Den Häradsekonomska kartan från 1906 visar områdets placering i ett odlingslandskap intill den nya järnvägen.

Källa: Lantmäteriets historiska kartor

2. Byggarbetare vid uppförandet av Optimus fabrik i Upplands Väsby, 1907. Källa: Stockholms läns museum

*Den nybyggda Optimusfabriken, invid järnvägen,
1908. Källa: Stockholms läns museum*

DEN FÖRSTA EXPANSIONSFASEN

På Stadsplanen för Väsby villastad från 1910 är Optimus ursprungliga utbredning inritad på fastigheten Köket 1, med expansionsytan Köket 2 åt söder.

Trots oroligheter kring första världskriget utökas verkstaden år 1914 med en tillbyggnad i vinkel österut. Dess arkitektur är mer reslig genom sin fasadartikulering med profilerad taklist, våningsband, sockel och lisener som delar in långfasaderna i sex fack.

1919 inrättas ett försäljningskontor i Upplands Väsby och en central kontorsbyggnad uppförs i norra hörnet av fabriksstomten. Idag är kontorsbyggnaden riven.

EFTERKRIGSTIDENS EXPANSION

År 1949 påbörjades en om- och tillbyggnad av fabriksbyggnaderna som stod färdig 1953. 1951 tillkom en transformatorstation, som är riven idag. År 1955 utökades fabriksanläggningen med en tillbyggnad. År 1959 genomfördes ytterligare en tillbyggnad tillsammans med en ny lagerlokal på 2000 m² med sågtandstak.

1. Området har utökats och flera byggnader har tillkommit. Kontorsbyggnaden syns till vänster i bild. Foto från ca 1920. Källa: Tekniska museet
2. Vykort för försäljning och reklam, 1920. Källa: Tekniska museet

Årsringen med tegelfasader och betongstomme är tydlig och har ett uttryck som förknippas med Optimus i dag. Samtliga tillbyggnader utfördes av arkitekt Herman Borendal som var chef på Kooperativa förbundets arkitektkontor. Optimusfabriken utökas under denna period med 4000 m² och även gasolkök börjar tillverkas. Som mest hade fabriken 800 anställda.

Under 1957 diskuterade ledningen för Optimus och Mässingen (Väsby verkstäder) att starta en industriskola för att tillgodose det egna behovet av yrkeskunnig arbetskraft. Ett samarbete med kommunen inleddes och med statligt stöd startades industriskolan 1958. Fastigheten utvidgades på 1960-talet och kom även att omfatta f.d. villakvarter - kv. Lågan och Sotet - vars bebyggelse revs för att möjliggöra en större industrifastighet.

TRANSFORMATIONSATLAS OPTIMUS

1. På den Ekonomiska kartan från 1952 syns hur Upplands Väsby som tätort vuxit fram kring fabrikerna Optimus och Mässingen.
Källa: Lantmäteriets historiska kartor

2. Fotot från 1960 visar att den ursprungliga fabriksbyggnaden ännu inte pputsats till dagens utförande. Källa: Stockholms läns museum

3. De byggnader som uppförts i Optimus regi syns på flygbilden från 1962.
Källa: Stockholms läns museum

DEN SISTA UTBYGGNADSFASEN

1970-talets utvidgning sker genom att nya byggnader – verkstad och kontor – byggs på tomten åt söder. Byggnaden består av ett kontorshus med en mer representativ sida mot Optimusvägen och innanför den en hallbyggnad med stor utbredning. Det fyra våningar höga kontorshuset har en tidstypisk gestaltning med fönsteraxlar och utfackningsväggar mellan vertikala partier klädda med rött tegel. Hallbyggnaden har en saklig utformning vars fasader av prefabricerade betonelement har frilagd ballast. Byggnaderna hör inte till anläggningens historiska kärna.

OPTIMUS FLYTTAR

År 1983 flyttas fabriken från Upplands Väsby till Gnosjö. Lokaler och markområden säljs till Trygg Hansas fastighetsbolag. Efter nedläggningen av Optimus omgestaltades området bl.a. genom att portbyggnaden mot norr revs och parkeringsytor med trädtrader anlades.

År 1991 flyttade den sista kvarvarande delen av produktionen vid Väsby Verkstäder till Skultuna.

1. Den ekonomiska kartan från 1982 visar de industrifastigheter som uppförts på den södra delen av tomten under 1970-talet.

Källa: Väsbykartan

2. Flygfotot från 1995 visar att den bebyggelse vi kan se idag är färdigställd.

Källa: Väsbykartan

År 1989, några år efter nedläggningen av Optimus byggdes två kontorshus på Anton Tamms väg 1 och 3. Arkitekt var Lennström Arkitekter. Byggnaderna och markplaneringen gavs en postmodernistisk anda med fantasifulla planlösningar och påkostade materialval.

Omkring 1990, byggdes lagerlokalen från 1959 till österut med ett höglager.

Nedläggningen av produktionen på 1980-talet ledde till en omvandling av området som dels innebar rivning av vissa byggnader, dels ombyggnad av befintliga lokaler för nya verksamheter. Tomtens yttre miljö ordnades med parkanläggningar vid de nya kontorsbyggnaderna, på verkstadsbyggnadernas gårdar och trädtrader längs och invid Optimusvägen.

	1908
	1914
	1950-tal
	1970-tal
	1990
	1990-tal

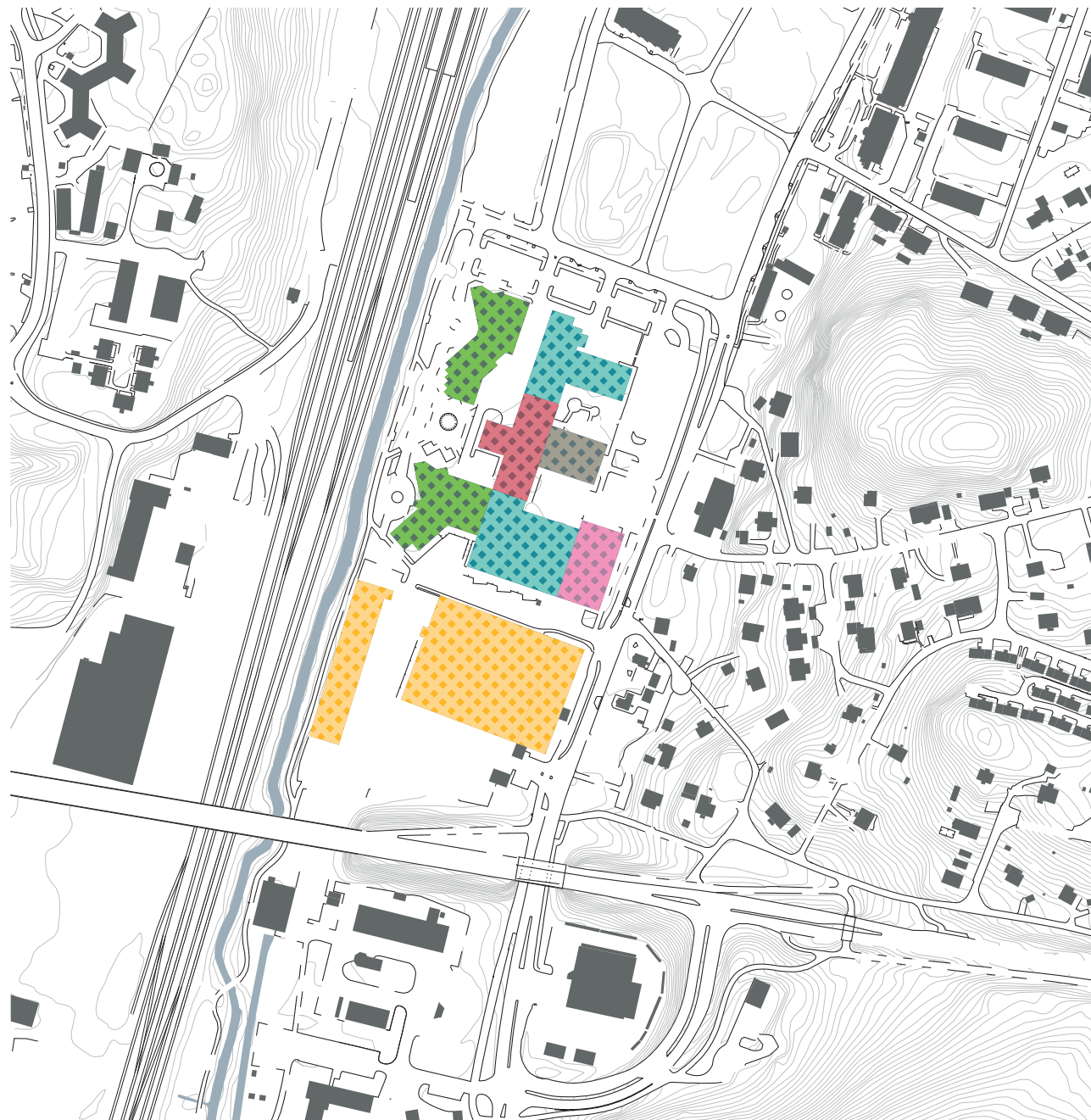
TIDSSKIKT

Optimus ursprungliga fabriksbyggnad från 1908 ligger centralt i området. Tillbyggnaden österut gjordes 1914. Norrut och söderut gjordes tillbyggnader, inklusive hallbyggnaden med sågtandstak, under 1950-talet.

Under 1970-talet byggdes den södra delen av tomten ut med kontors- och hallbyggnad mot Optimusvägen som tar upp en stor del av tomten. Även en lagerbyggnad utmed ån byggdes under 1970-talet.

I anslutning till Optimus ursprungliga anläggning på den norra delen av tomten byggdes två kontorshus som invigdes 1990.

Den senast uppförda byggnaden i området är höglagret som byggdes under 1990-talet mot Optimusvägen i anslutning till hallbyggnaden från 1950-talet.

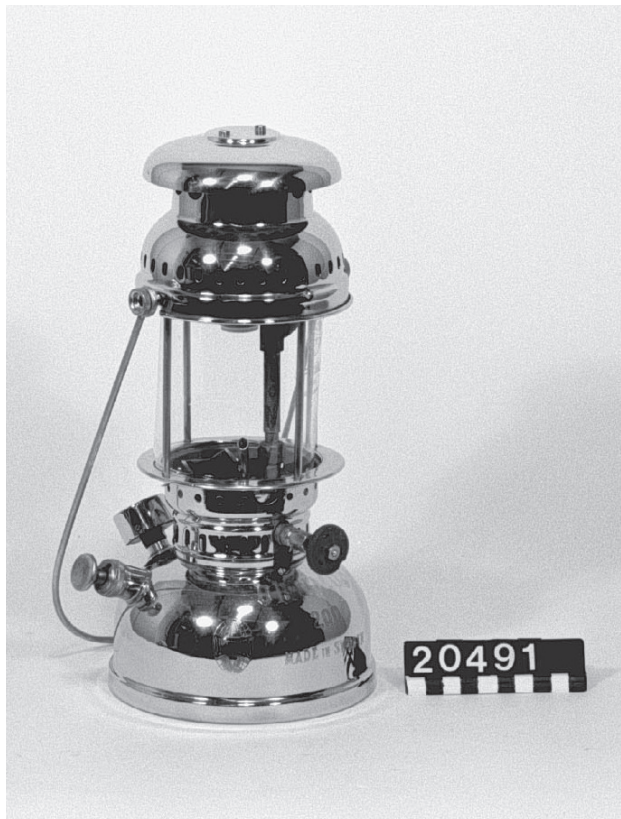

KARAKTÄRISERING

Tre bärande berättelser

Optimus stormlampa.

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026352810/stormlykta>

Alla bebyggelseområden förändras över tid. Genom de spår som förändringarna lämnat i byggnaderna, bebyggelsestrukturen och byggnadernas användning kan olika berättelser utläsas. Vissa är mer tydligt avläsbara än andra, men alla bidrar till områdets karaktär och kulturhistoriska värde.

DALGÅNGSBYGD

Det gamla Optimusområdet ligger i en dalgång som under förhistorisk tid var ett skärgårdslandskap. I takt med landhöjningarna frilades allt mer mark och dalgången fylldes sannolikt med en flod. Idag finns Väsbyån kvar som en markering, tillsammans med de omkringliggande moränhöjderna. Det förhistoriska landskapet är inte längre tydligt avläsbart, men har varit en förustättning för Upplands Väsby framväxt som innovativ industriort.

INDUSTRIARVET

Det är främst Optimus fabrik som präglar bebyggelsemiljön. Utbyggnader i olika faser har bidragit till att skapa en spännande miljö med skiftande gestaltning och volymer.

Industriprägelns omfattar såväl struktur som material, med kopplingar till såväl industri som dalgångsbygden.

T.ex. är ursprungsbyggnaden murad med tegel från Väsby tegelbruk. Bruket tog lokal lera från dalgångens tidigare flodbotten och brände till tegel.

KULTURBÄRAREN

Optimusområdet har fortfarande ett symbolvärde och fyller en identitetsbärande funktion för Upplands Väsby som historisk industriort.

Kulturarvet har förvaltats av bland annat Väsby Konsthall där utställningar speglar områdets historia. Konsthallen har även kontinuerligt andra utsällningar, både med etablerade konstnärer och skolelever, lokala förmågor och internationella namn. På så vis har både nya kulturvärden och sociala värden skapats på platsen, med kopplingar både inom och utom Optimusområdet.

Tillverkning på vindsvåningen under lanterninen, 1910.

Källa: Stockholms läns museum

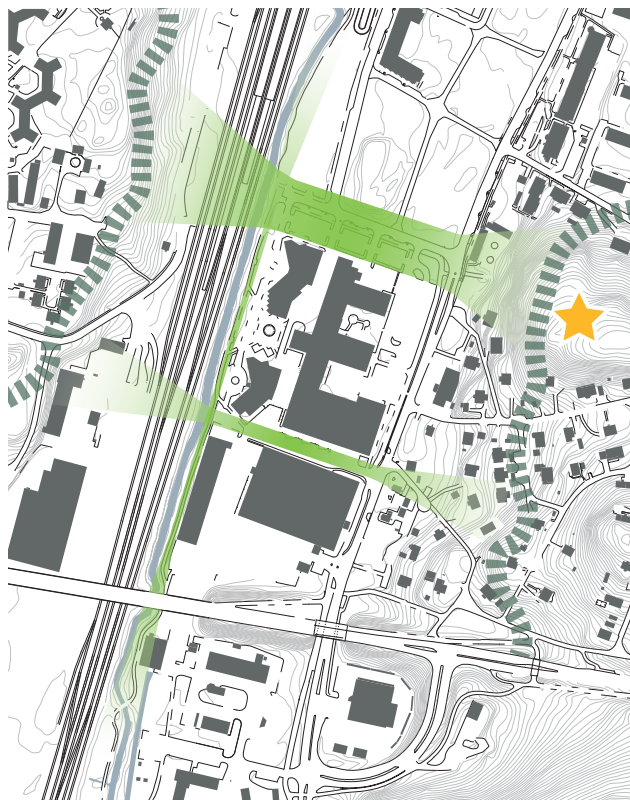
Idag används utrymmena av Konsthallen som, likt arbetarna, tar tillvara på det naturliga ljuset.

KARAKTÄRISERING OCH VÄRDE

Dalgångsbygd

Kartan markerar topografiskt viktiga visuella kopplingar.

- Landmärke
- Viktiga visuella kopplingar
- Siktlinjegräns
- Väsbyån

DALGÅNGEN SOM TOPOGRAFISKT DOKUMENT

Väsbyån är en del av det förhistoriska spricklandskapet som är karaktäristiskt för Mälardalen. Det särpräglade spricklandskapet är ett resultat av inlandsisens tillbakagång och landhöjningarna.

Karaktäristiskt för sprickdalslandskapet är blandningen av dalgångar som ringlar sig mellan höjdryggar med olika utbredning. Eftersom dalgången idag är bebyggd framträder inte topografin lika tydligt som för t.e.x 100 år sedan, men de visuella kopplingarna mellan höjdryggarna gör det fortfarande möjligt att avläsa spricklandskapet.

VÄSBYÅN SOM KOMMUNIKATIONSLED

Som passage mellan Saltsjön och Mälaren var Väsbyån en viktig kommunikationsled från yngre järnåldern fram till vikingatiden. När landhöjningarna medförde att vattenmassorna minskade skapades bördig odlingsmark. I Mälardalen har järnvägssträckningar ofta förlagts till spricklandskapets dalar, vilket över tid inneburit att vikingarnas farled långt senare ersattes av järnvägen.

KARAKTÄRISTISKA DRAG

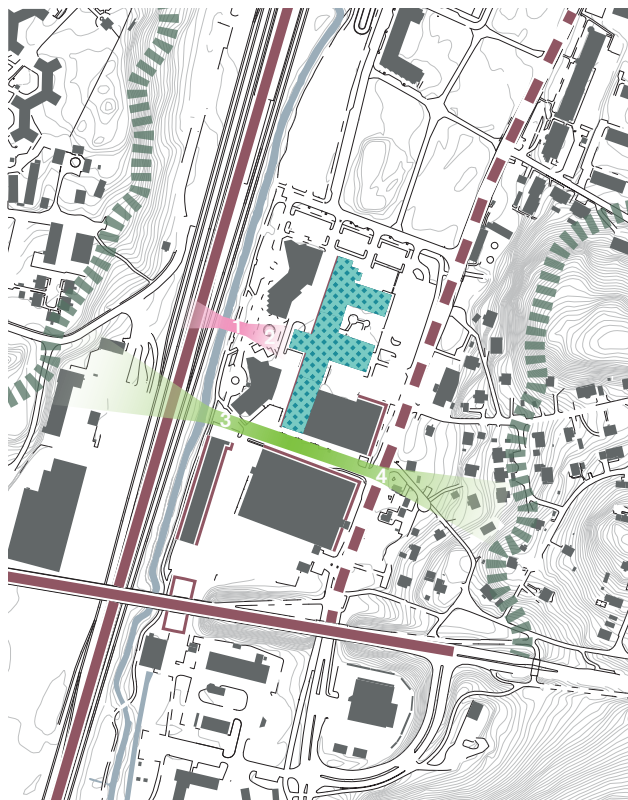
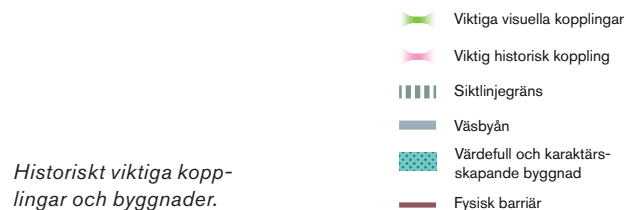
- Väsbyåns sträckning
- Siktlinjen utmed åns sträckning
- Siktlinjer mellan branterna på var sida om ån
- Folkparksberget som landmärke i landskapet

Än här en rak sträckning väster om området. Direkt väster om än skymtar järnvägen. Gångvägen är en del av ett uppskattat promenadstråk bort mot Maraboufabriken och dess skulpturpark.

KARAKTÄRISERING OCH VÄRDE

Industriarvet

TEGLET SOM BÄRANDE KARAKTÄR

Den ursprungliga industribyggnaden är idag putsad, men gestaltades för att framhäva det lokalt producerade teglet. Teglet manifesterade såväl den egna industrins kraft som Upplands Väsby's potential som industrinav.

De anslutande tillbyggnaderna som gjordes på 1950-talet uppfördes även de med tegel som fasadmateriäl, om än inte lokalt producerat. Den vinkelställda hallbyggnaden från samma tid konstruerades däremot av lättbetongplank.

TRÄ OCH SMIDE

I hörnet av Optimusvägen/Anton Tamms väg låg tidigare ett försäljningskontor av trä. Sannolikt var fasaden en slät träpanel lagd i olika riktning och accentuerad av snickeri i avvikande kulör.

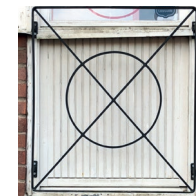
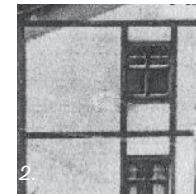
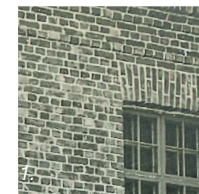
De byggnader som tillkom på 1950-talet hade visserligen fasader av tegel, men trä och smide användes för att dekorera och framhäva byggnaderna tillsammans med fasadernas mönstermurning och nätta takfötter.

Trä har även använts till fönster, än idag finns många träfönster kvar på olika byggnadskroppar i området.

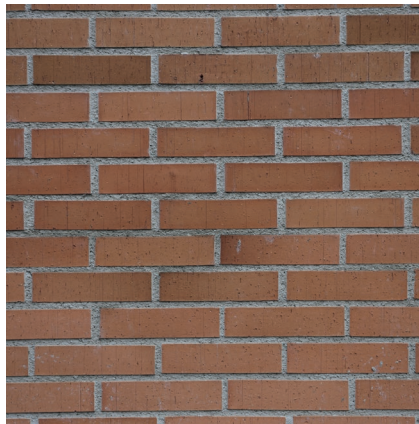
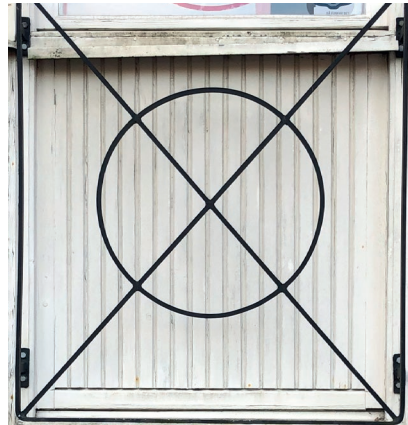
KARAKTÄRISTISKA HISTORISKA MATERIAL

Material som historiskt sett varit typiska inom området:

- Tegelfasader, vissa med mönstermurning
- Träfasader
- Tegeltak
- Plåttak
- Spröjsade träfönster
- Smidesdetaljer
- Lättbetongelement

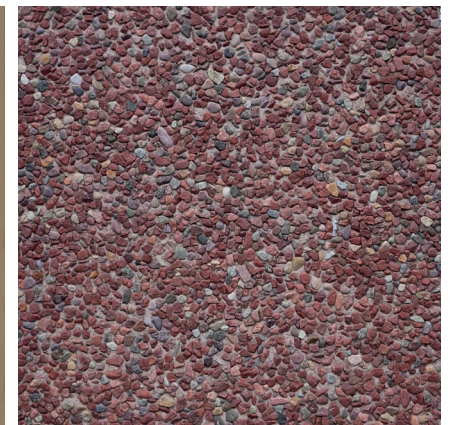
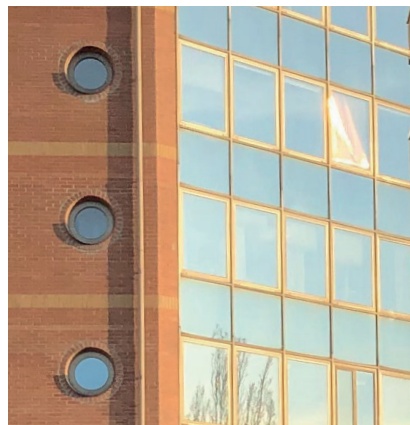
Källa bild 1: Stockholms läns museum
Källa bild 2: Stockholms läns museum

KARAKTÄRISTISKA MATERIAL IDAG

Material som är typiska inom området idag:

- Smide
- Puts
- Tegel
- Korrugerad plåt
- Glas
- Byggelement av sjöstensballast

STORA VOLYMER

Generellt sett kan industribyggnader betraktas som stora volymer. Allt eftersom industrialismen avancerat har även industribyggnaderna blivit större. De byggnader som idag byggs för industriell verksamhet är för det mesta större än de som byggdes i början av 1900-talet. Det ger en förklaring till varför de ursprungliga industribyggnaderna inom området har ett mindre fotavtryck än de byggnader som tillkom på 1970-talet.

LASTKAJER OCH SKÄRMTAK

Inom området finns ett antal skärmtak, i anslutning till industriell verksamhet. Skärmtaken som har industriell koppling är främst från 1950-talet och bidrar tillsammans med de samtida lastkajerna till att skapa en industriell karaktär.

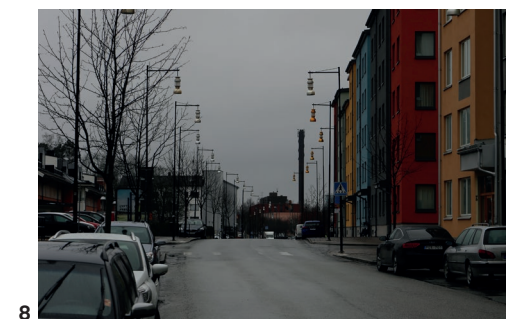
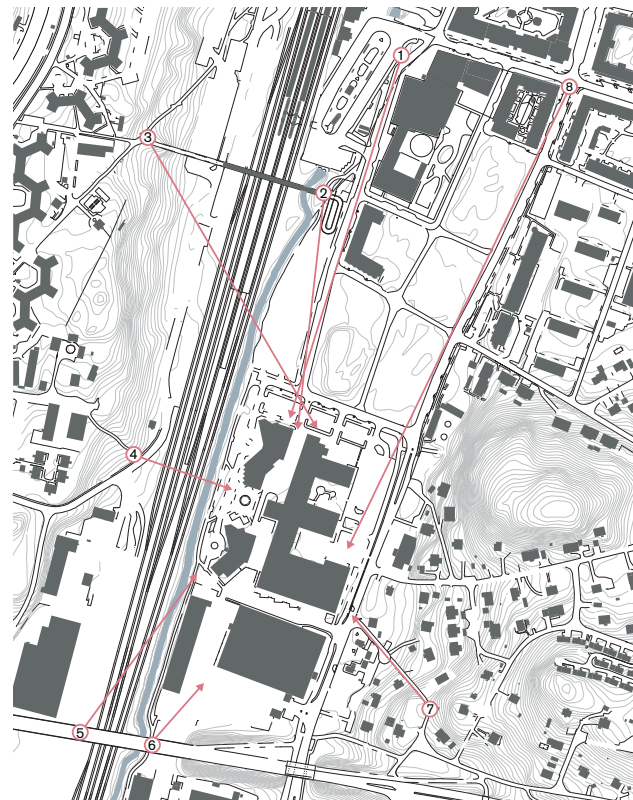
KOPPLINGEN TILL JÄRNVÄGEN

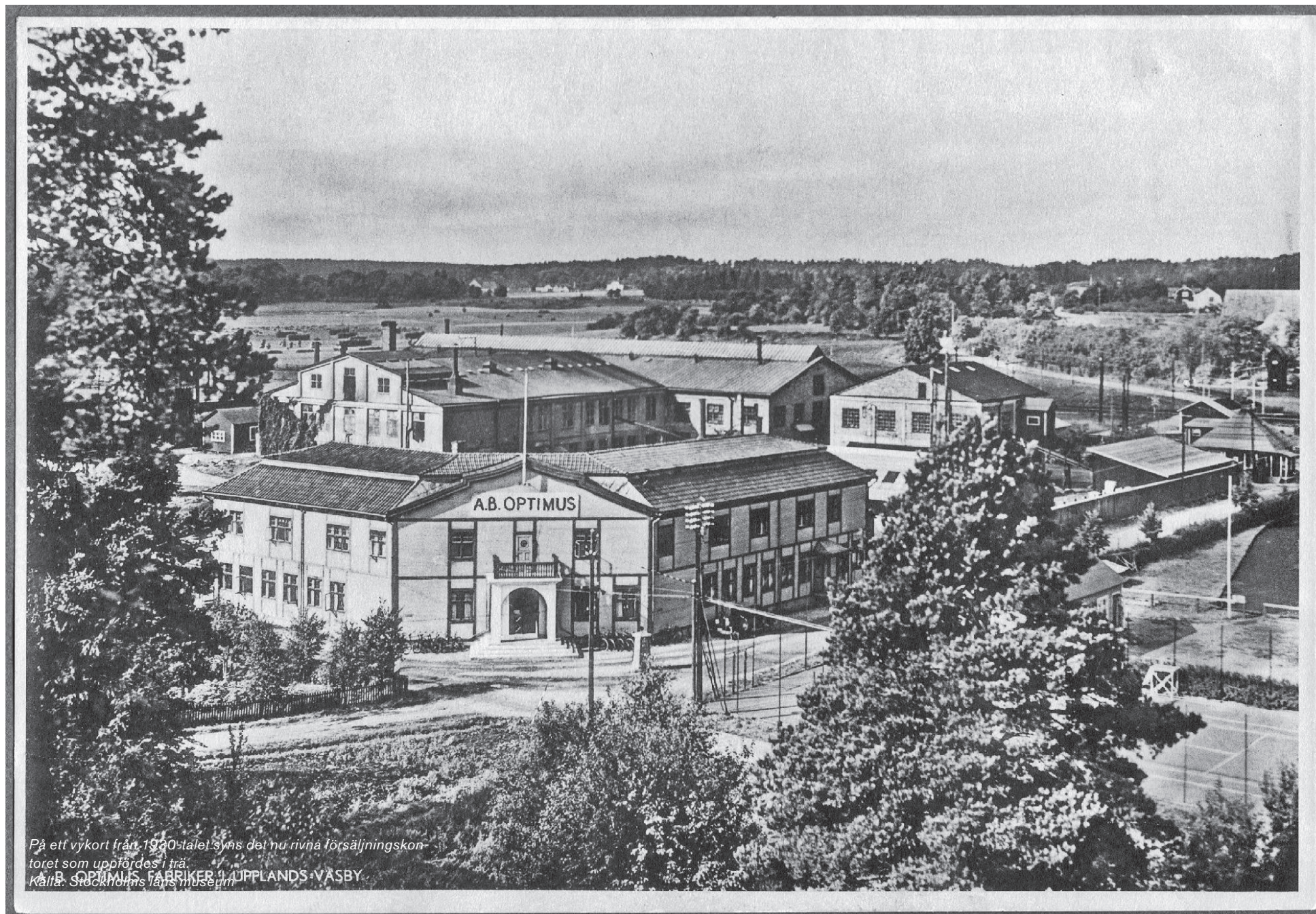
Optimus etablering på platsen skedde bland annat på grund av närheten till järnvägen. Idag är den visuella kopplingen mellan det gamla industriområdet och järnvägen påtaglig, främs från områdets västra delar. Kopplingen mellan själva Optimusbyggnaderna och järnvägen är något svagare efter att kontorsbyggnaderna uppfördes på 1990-talet.

*Bilden på personalen 1908 ger en detaljerad bild av den ursprungliga tegelfasaden med tegel från Väsby tegelbruk.
Källa: Stockholms läns museum*

Siktlinjekarta över platser
i kringliggande område
där projektområdet blir
karaktärsskapande motiv.

KARAKTÄRISERING OCH VÄRDE

Kulturbärare och identitet

Citat från genomförda intervjuer

"Jag har hittat en ungdomsgård för oss äldre här på konsthallen. Det är så viktigt med de här öppna mötesplatserna. Det finns inte så många".

"Trots att det finns en hel del namn som anspelar på historien får jag verkligen känslan av att många här, de yngre framförallt, har tappat förankringen. Så försök för sjutton att knyta ann till historien när det görs om här och ge lite rötter"

"Vi har ju varit runt på alla konsthallar i hela länet och det här är den i särklass bästa. Konstnärer från hela landet vill ju komma hit"

"Det är en fin byggnad som har en historia. Jag tror att den historien binder ihop människor". (Om Optimusfabriken från 1908)

"Väsby har väldigt mycket historia, jag tror att det är ett av de runstenstätaste områdena i hela Stockholm. Men det finns ingen historia kvar i det byggda. Vi river det vi har. Är det något Väsby har varit bra på så är det att plocka bort sin historia"

Optimusområdet är en del av Upplands Väsby's industrihistoria. Men i området finns också flera verksamheter med kulturellt innehåll, som genererar olika typer av sociala värden. Här finns Väsby konsthall, ABF, en fotostudio, en dansskola, Hantverkshuset och Gnistan som är två dagliga verksamheter i kommunal regi med inriktning mot hantverk.

OPTIMUSOMRÅDET SOM IDENTITETSBÄRARE

Ett återkommande tema i intervjuerna handlar om Optimusområdets betydelse som industrihistoriskt arv. Av samtalen framgår att områdets historia är relativt välkänd bland många Väsbybor, åtminstone bland dem vi pratat med. Man känner till att Optimus varit verksam här och bland annat tillverkat fotogenkök och fotogenlampor. Flera informanter beskriver därför platsen som själva grunden för Väsby's framväxt som samhälle. Samtidigt är det tydligt att historien är något som de flesta betraktar på avstånd, snarare än något som lever kvar i dagens livsmönster. Närmare 40 år har gått sedan Optimus flyttade sin produktion från området och de som har egna minnen av metallindustrins era i Väsby blir allt färre.

Beskrivningen av Optimusområdet som "Väsby's vagg" visar att platsen är viktig för många människor i Upplands Väsby. Men det betyder inte att man uppskattar

allt i den byggda miljön. Flera informanter anser att byggnaderna i korrugerad plåt i områdets södra del är fula. Några pekar även på det gamla polishuset och kontorsbyggnaderna från 90-talet på Anton Tamms väg som mindre värdefulla delar av bebyggelsen.

Den byggnad som uppskattas allra mest är utan konkurrens Optimus fabriksbyggnad från 1908. Byggnaden beskrivs som mycket vacker med fantastiskt fina lokaler, med själ och egen karaktär. Att känna till platsens historia förhöjer värdet av byggnaden ytterligare. Några intervjupersoner understryker att även den något senare tegelflygeln från 50-talet är bevaransvärd, som en viktig årsring och uttryck för industrins expansion under 1900-talet. Man vill med andra ord ha en blandning av gammalt och nytt där hela berättelsen går att avläsa i den byggda miljön, snarare än att mötas av lösryckta fragment.

Optimusområdet omkring 1975, innan kontorsbyggnaden revs. Källa: Kartbild.com (2020-03-06)

TVÅ CENTRALA MÖTESPLATSER

Väsby Konsthall

Konsthallen invigdes den 2 september 1995. Samma dag bildades Väsby Konsthalls Vänner (VKV) med syfte att "stödja Väsby Konsthall i dess strävan att bedriva utställningsverksamhet och andra kulturaktiviteter". Initiativtagare var konstnären Ricardo Donoso och den bärande idén är att med konsten som medel främja kontakten mellan människor från olika kulturer, med olika bakgrund och ålder. Här blandas samtida konstuttryck och mer traditionell konst, svenskt och internationellt, manliga och kvinnliga konstnärer, samlings- och separatutställningar.

Sedan 2003 ansvarar VKV för utställningsverksamheten samt för administration, ekonomi, marknadsföring medan Ricardo Donoso fungerar som konstnärlig ledare. Väsby kommun ger föreningen ett årligt anslag. Dessutom finansieras verksamheten med medlemsavgifter, anmälningsavgifter till salonger, provisioner, sponsorer och frivilliga bidrag. Men framför allt bärs Konsthallen upp av ideellt arbetande medlemmar.

Konsthallen består av två utställningshallar på ca 300m² som ligger i Optimus gamla fabriksbyggnad från 1908

på tredje våningen i de lokaler som brukade kallas för "Vinden". Idag ger takfönstren ett fint ljusinsläpp som skapar goda förutsättningar för att ställa ut konst. År 2019 hade man totalt 5803 besök, varav 565 var skol elever.

ABF

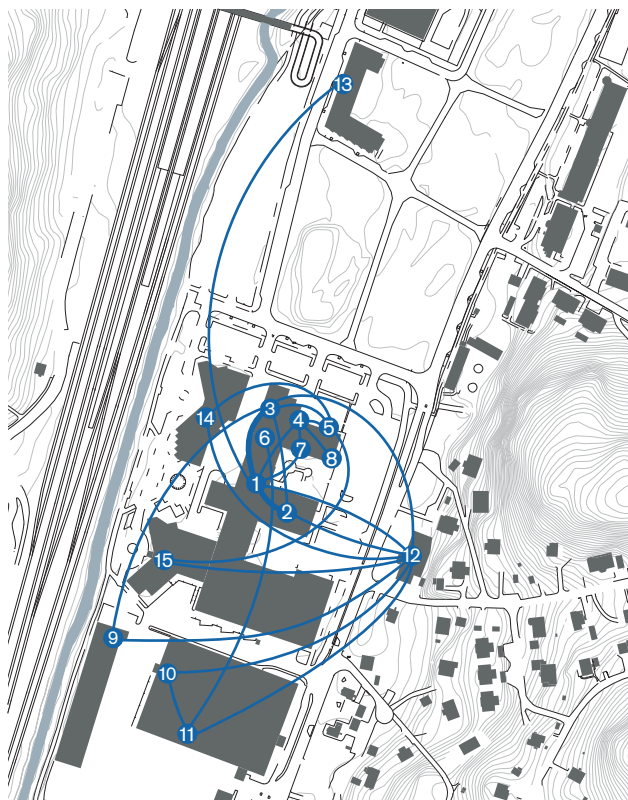
ABF är Arbetarnas Bildningsförbund och finns i hela landet. Exakta uppgifter om när man etablerade sig i Optimusområdet saknas men av samtal med anställda framgår att det handlar om "decennier" på platsen. ABF:s huvuduppgift är att bedriva folkbildning, det vill säga utbildning och bildning utanför den traditionella skolvärlden. Det sker bland annat genom studiecirk- lar, kurser, föreläsningar och olika typer av kulturarrangemang. Målgruppen är i första hand vuxna. Våren 2020 bjuder programmet bland annat på en föreläsning med Göran Greider, en rundtur i författaren CJL Almqvists fotspår i Väsby, en utställning med oljemålning och keramik, litterär salong på olika teman och ett flertal kurser/studiecirk- lar i orientalisk dans, data, engelska, västerlandets musikhistoria och mycket annat. ABF ligger i Optimusfabrikens tillbyggda flygel från 1950-talet och har cirka 3000 besökare per år, varav vissa kommer tillbaka vid flera tillfällen under året.

Ordmoln baserat på genomförda intervjuer.
Ju större ordet framställs desto vanligare
är det att ordet har nämnts av informanter.

1. Väsby konsthall
2. Hantverkshuset
3. ABF
4. Studio 12
5. Sport O Fitness
6. Danshuset
7. MaxGaming
8. Letta Nordic AB
9. The Polishman
10. Mekopartner Bilverkstad
11. Arkeologikonstult AB
12. Pizzeria Drop in
13. Brobacken äldreboende
14. Kontor bl.a. Socialtjänsten
Upplands Väsby
15. Kontor bl.a. Capió

Lokal mikroekonomi

IDENTITETSSKAPANDE TEMAN

Lokal mikroekonomi

I samtalen med verksamhetsrepresentanter och besökare i Optimusområdet har det blivit tydligt att många verksamheter samverkar med varandra eller på andra sätt drar nytta av varandras närvaro på platsen. Det är ett nätverk av relationer som kan beskrivas som en lokal mikroekonomi. Studien är inte någon fullständig kartläggning av alla verksamheter och relationer i området, men ger ändå viss inblick i den samverkan som förekommer.

På den mest grundläggande nivån finns den typ av relationer som enklast kan beskrivas som "goda grannar" där man småpratar, utbyter information och hjälper varandra med diverse praktiska saker. Men här finns även exempel på mer formaliserat samarbete och hur man köper varor och tjänster av varandra, t.ex. finns ett väletablerat samarbete med många synergier mellan ABF och Väsby Konsthall.

Fabriken som knypunkt

I de gamla industrilokalerna möts människor från olika delar av norrort och Storstockholm med olika ålder, bakgrund och intressen. Samtidigt fyller konsthallen en vik-

tig funktion i att tillgängliggöra konsten för fler, då den är helt gratis att besöka. Trots att verksamheten till stora delar bygger på ideella krafter arbetar man även uppsökande mot skolor och förskolor, i den utsträckning som resurserna tillåter.

Av intervjustudien framgår tydligt att Optimus fabriksbyggnad inte bara är viktig som kulturhistoriskt värdefull byggnad, utan också rymmer ett innehåll med flera kulturella och sociala värden. Därmed utgör den ett slags knypunkt i området där olika värden sammanstrålar.

I intervjuerna framträder en bild av Upplands Väsby som en gammal bruksort och ett nybyggarsamhälle med stark entreprenörsanda. Det är ett förflutet som delvis lever kvar i en identitet som arbetar- och småföretagarkommun, åtminstone hos många av intervjustudiens informanter. Här finns en tydlig medvetenhet om platsens historia och en lågmäld stolthet. Samtidigt anser några av informanterna att Väsby historia som bruksort inte värderas av de styrande i kommunen.

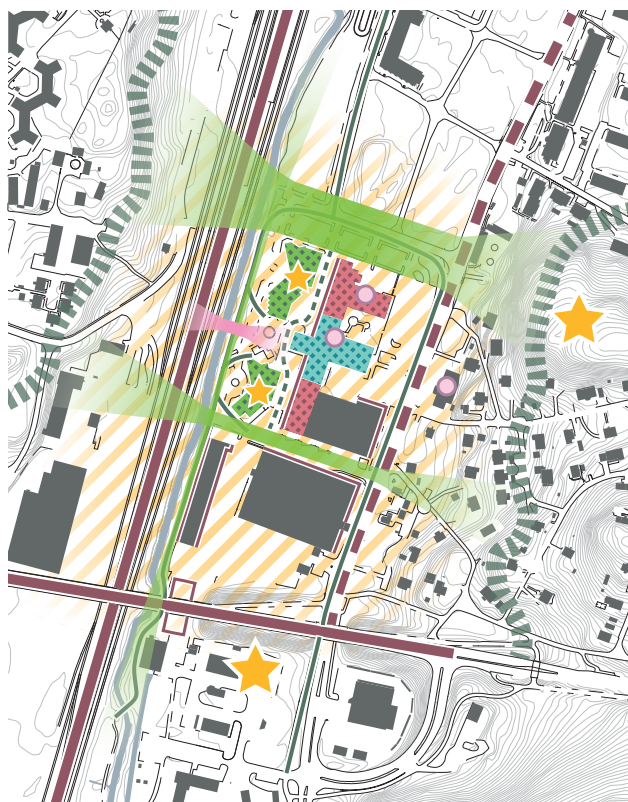
Vy över Optimusområdet. De små industrierna som finns i området är framför allt belägna i områdets södra del.

KARAKTÄRISERING OCH VÄRDE

Sammanfattande analys

★ Landmärke	■ Karaktärsskapande byggnad
— Viktiga visuella kopplingar	— Fysisk barriär
— Viktig historisk koppling	— Upplevd barriär
Siktlinjegräns	— Karaktärsskapande dalgång
— Väsbyån	— Primärstråk
■ Särskilt värdefull byggnad	— Sekundärstråk
■ Värdefull byggnad	● Målpunkter och mikro-ekonomiska nav

Karakters- och värdekarta

OMRÅDETS BÄRANDE BERÄTTELSE

De tre bärande berättelserna i området bidrar tillsammans till att skapa den karaktär och de kulturhistoriska värden som finns idag. I huvudsak kan det kulturhistoriska värdet bedömas bestå av följande delar:

Symbolvärde

Som ett av de få kvarvarande, ursprungliga industriområdena i Upplands Väsby har Optimusområdet ett värde som symbol för industriorten, i synnerhet för äldre generationer.

Även fotogenlampan har kommit att fungera som en symbol för områdets industrihistoria. Det visar sig bland annat i den specialdesignade gatubelysning i form av stora fotogenlykter som finns i närområdet.

Kollektivt minne

Berättelsen om Optimusområdet som industriområde är väl förankrat i Upplands Väsby. Området kan därför bedömas ha en signifikant plats i det kollektiva minnet.

Industrihistoriskt värde

Det är ofrånkomligt att de äldre byggnaderna, och delar av det äldre områdets utbredning, har ett industrihistoriskt värde. Optimus produkter, så som t.ex.

stormlampan, var innovativa för sin tid. Byggnaderna speglar Sveriges industrialisering.

Arkitektoniskt värde

Flera av de äldre industribyggnaderna har arkitektoniskt värde. De äldsta delarna, som numera är putsade, framstår inte längre i sin ursprungliga prakt. Däremot har byggnaderna från 1950-talet välbevarade fasader och är mycket fina exempel på sin tids arkitektur.

Socialvärde

De verksamheter som bedrivs inom området bygger vidare den entreprenörsanda som skapade Upplands Väsby. Genom att förvalta områdets industrihistoria och samtidigt skapa nya kulturyttringar har verksamheterna ett socialvärde som är kopplat till byggnaderna på platsen.

Miljöskapande värde

De äldre industribyggnaderna från 1900-talets början och mitt ger tillsammans en industrikaraktär som knyter väl an till områdets historia. Även kontorshusen från 1990-talet har ett miljöskapande värde genom att de speglar den expansionsfas som Upplands Väsby genomgick på 1990-talet.

Ljuset från kontorsbyggnaderna reflekteras mot de äldre industribyggnaderna. Mötet mellan byggnaderna är omsorgsfullt och medvetet utfört för att skapa gestaltsmässig harmoni.

RÅD INFÖR FRAMTIDA FÖRÄNDRINGAR

Förvalta, förstärka, utveckla

De historiska spåren, platsernas berättelser och de karaktärsdrag som vi idag upplever i stadsmiljön bidrar till att skapa det kulturhistoriska värdet. Genom att identifiera värdena och deras olika möjligheter att förvaltas, förstärkas och utvecklas kan strategier för transformation genereras. När kulturvärdena ses som en resurs kan de bli en positiv del i utvecklingen av såväl byggnader som områden.

MÖJLIGHETERNAS RUM

De förslag som ges på vilka delar som bör förvaltas, förstärkas och utvecklas utgår från den historiska kontexten samt det aktuella dagsläget när analysen skrivs.

All bebyggelse har ett kulturhistoriskt värde, men alla värden har inte samma tyngd. Ett kulturhistorisk värde utesluter därmed inte att förändringar kan ske, men förändringarna kan ha mer eller mindre inverkan beroende på förutsättningarna på den specifika platsen.

Förvalta

Förvaltning innebär inte något förbud mot förändring, all bebyggelse som inte är museal måste kunna tillåtas att utvecklas. Däremot innebär förvaltning att de utpekade delarna idag berättar en stark berättelse. Förändringar bör ske med försiktighet för att inte förlora berättelsen och karaktärsdragen.

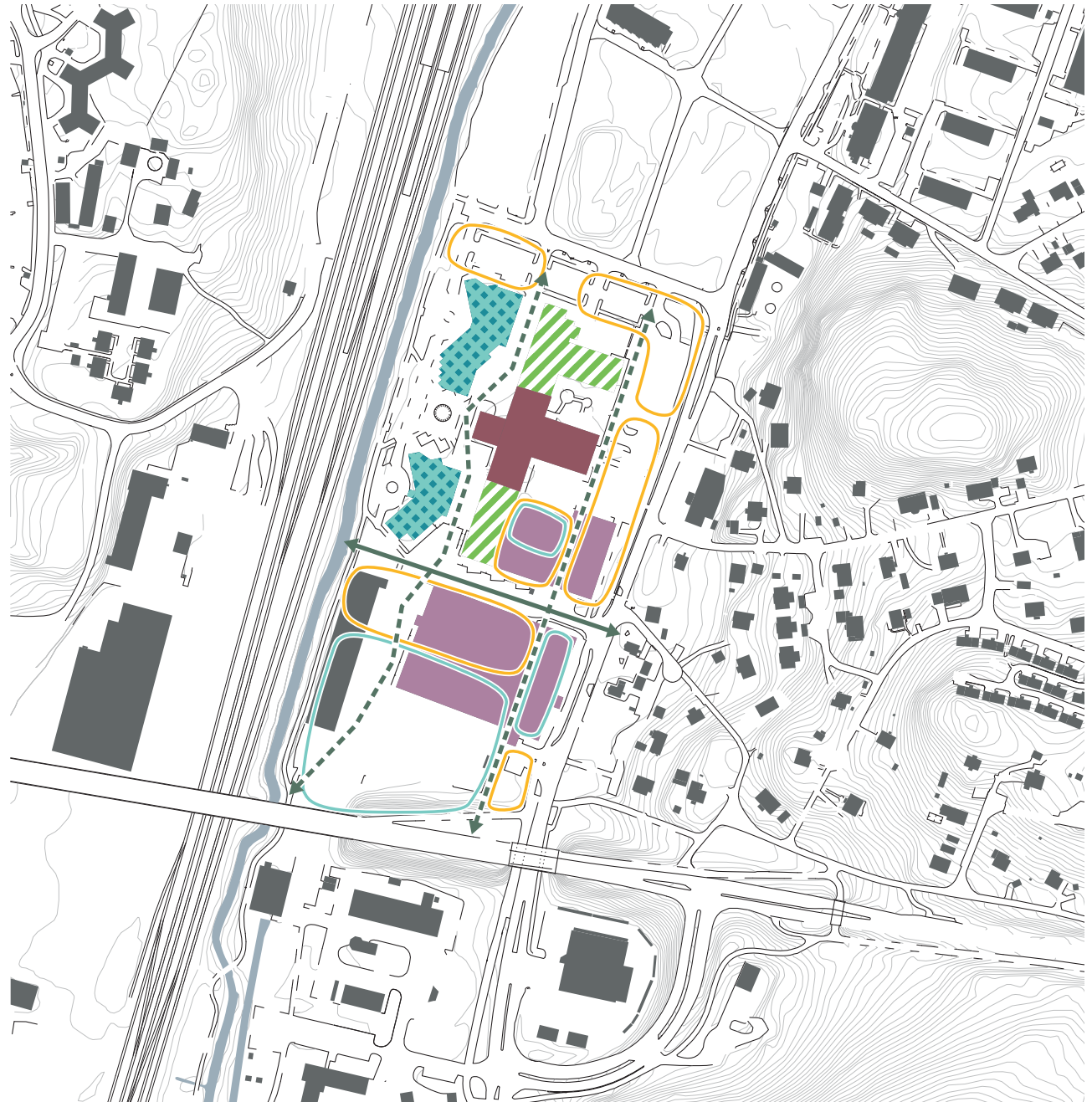
Förstärka

Karaktärsdrag och berättelser som har varit viktiga för områdets framväxt kan vara dolda eller otydliga. För att förstärka den historiska väven kan olika berättelser behöva lyftas. Förstärkning av ett karaktärsdrag eller en berättelse kan ske på olika sätt, t.ex. genom återaktivering av tidigare aktiva platser eller genom att tillgängliggöra berättelserna och historien genom appar.

Utveckla

Om tidigare karaktärsdrag och berättelser helt har gått förlorade, eller om tidigare tillägg är så dominerande att viktiga karaktärsdrag och berättelser inte går att urskilja kan platsen behöva utvecklas. Utvecklingen innebär generellt mer genomgripande förändringar än en åtgärd som är förstärkande. T.ex. kan ändringar av vägstrukturer ses som utveckling. Men utvecklingen kan även innebära att nya volymer som berättar en ny berättelse tillkommer.

- Bevaras
- Förändras
- Utvecklas
- Lämpligt för återbruk
- Ytor för volymtillägg
- Ytor för högre volymtillägg
- Viktiga stråk
- Kompletterande stråk

FÖRVALTA

- De ursprungliga industribyggnaderna bör förvaltas men kan delvis ges nytt innehåll. I förvaltningen ingår omsorg om fasaderna så som att knacka bort puts för att återställa de ursprungliga tegelfasaderna.
- Kulturverksamheterna i området bör om möjligt tillåtas vara kvar, i synnerhet Väsby Konsthall som även förvaltar det industrihistoriska arvet och dess berättelser. Fördelarna med att låta en del av kulturverksamheterna vara kvar är att det kan gynna tillkommande näringsidkare, ge ett mervärde för boende i området och bidra till att skapa en positiv identitet för ett eventuellt nytt bostadsområde. Andra områden som använder kultur som utvecklingskraft är Brixton i London samt Slakthusområdet och Gavsverksområdet i Stockholm.

FÖRSTÄRKA

- Industrierket är i högsta grad något att vara stolt över. För att den och övriga berättelser samt historien inte ska försvinna bör berättelserna förstärkas. Det kan t.ex. ske på följande sätt:
 - Temalekplats med fokus på områdets industrihistoria. Exempel på hur historia har lyfts på lekplatser är t.ex. temalekplatsen i Vilundapparken, lekplatsen Lilla Uppsala i Gränby Uppsala samt Barnens bruk i Lövsstabruk.
 - Upprustning av årummet med tematiska viselseplatser baserade på det karaktäristiska spricklandskapet.
 - Upptäcka historien på egen hand genom appar. Exempel på appar är Museiguide eller Hi-Story.
- Vid utveckling av nya volymer bör hänsyn till Optimusområdets ursprungliga utbredning tas, som ett sätt att förstärka områdets berättelse.

UTVECKLA

- Industribyggnaderna i tegel från mitten av 1900-talet är i dåligt skick. Det är önskvärt att de om möjligt bevaras. Om det på grund av tekniska brister visar sig omöjligt är det önskvärt att byggnadsmaterialen återbrukas i så hög utsträckning som möjligt.
- Den industribebyggelse som tillkom på 1970-talet har inte sådana kulturhistoriska värden att den bedöms uppfylla kriterierna för att vara bevarandevärd. Med hänsyn till den omställning byggbranschen behöver göra för att bli mer hållbar bör olika alternativ för återbruk och cirkulär arkitektur utredas innan rivning sker. Pionjärprojekt för cirkulär arkitektur är t.ex. kvarteret Hugin i Uppsala.
- Nya volymer bör ges ett samtida uttryck. Ett genomgående drag för nyttillkommande volymer i Upplands Väsby är att de på ett tydligt sätt speglar sin samtid. Det är samtidigt viktigt att nya volymer inte dominerar intrycket av de befintliga industribyggnaderna.
- Nya volymer bör ta hänsyn till de siklinjer som är viktiga för upplevelsen av sprickdalslandskapet. Högre volymer placeras därför företrädesvis i områdets södra del, även om det inte är optimalt ur skuggningssynpunkt.

St Annes Warehouse i New York

FÖRVALTA, FÖRSTÄRKA, UTVECKLA

Samtida arkitektur

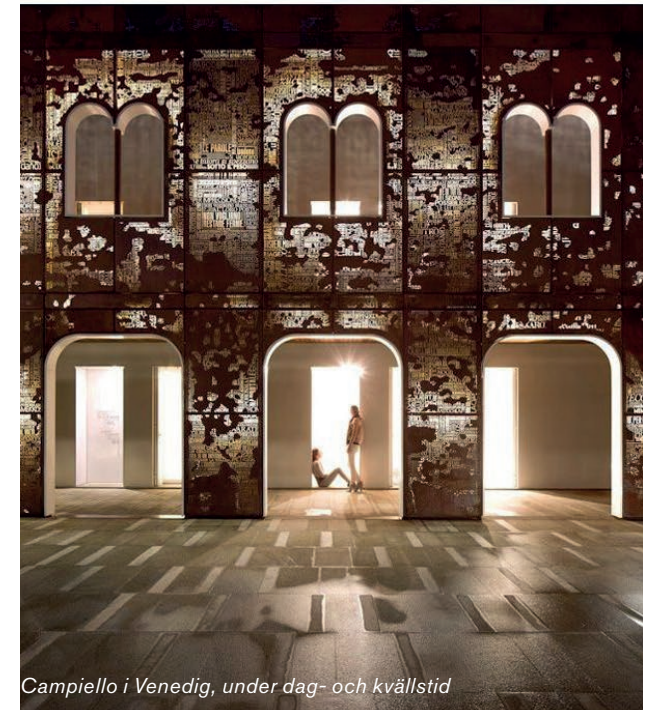
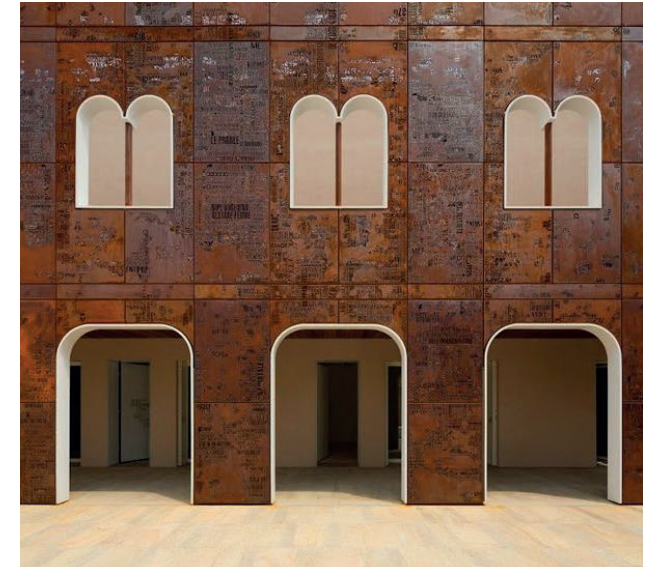
Optimusområdet präglas av förändring. Ändå är det industrihistoriska arvet avläsbart. Att kunna avläsa de olika tidslagren ger helt enkelt en känsla av historiens gång.

Vårt byggda kulturarv är en fysiskt manifestering av historien. När du läser en historiebok kan du följa historien och dess berättelser sida för sida. Rör du dig genom en stad kan du istället uppleva historien genom att se och vidröra fasaderna. Varje byggnad bär spår från tiden då den byggdes, eller byggdes om, och ger en bild av både de stilideal som rådde vid tiden men även de sociala förhållandena som rådde. För att kommande generationer ska få möjlighet att uppleva den bebyggda miljön som en historiebok behöver tilläggen vara avläsbara.

Även om vi inte bygger historiserande tillägg behöver nya volymer förhålla sig till sin omgivning. En allt för dominerande byggnad riskerar att ta över områdets berättelser och radera ut eller minska de historier platsen berättar idag genom det fysiska arvet. God arkitektur behöver berika istället för att dominera.

Museum, Zürich

Campiello i Venedig, under dag- och kvällstid

Kvarteret Hugin i Uppsala

Återbrukat golv, lagd på ny träfiberisolering

FÖRVALTA, FÖRSTÄRKA, UTVECKLA

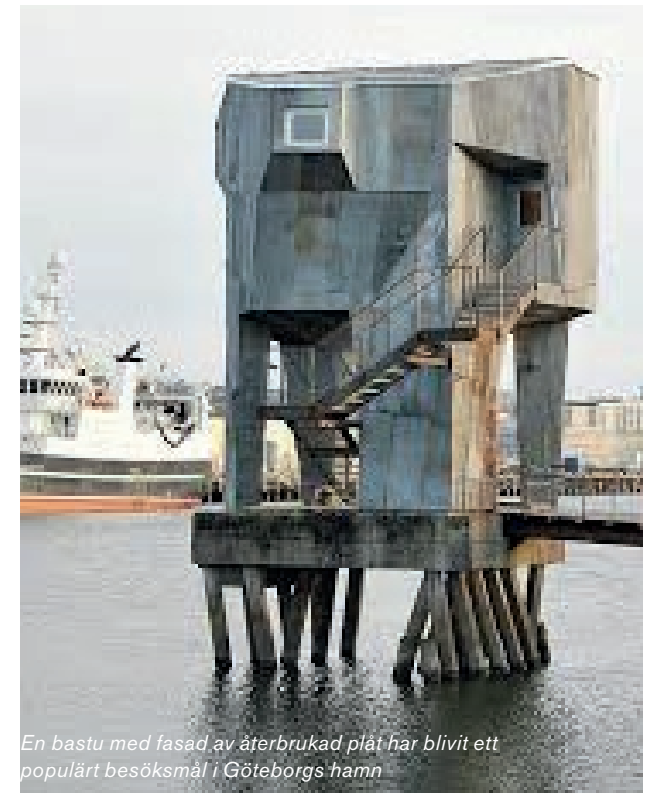
Återbruk

Återbruk av material är ett mer hållbart sätt att bygga jämfört med att bygga med helt nya material. Samtidigt ger det möjlighet att bevara fysiskt material på platsen i ny form.

Principen att återbrukar material är egentligen en gammal tradition i Sverige. Historiskt sett har till exempel timmerstommar plockades ner för att byggas upp som nya hus med nytt utseende. Stenhus behandlades på samma sätt. Det var ett sätt att bygga resurssnålt och ta hand om det som platsen gav, återbruk med av byggnader gav en platshistorisk förankring.

Återbrukar tegel i Tyskland

En bastu med fasad av återbrukat plåt har blivit ett populärt besöksmål i Göteborgs hamn

Konceptlandskap med dalar och kullar

En äldre flod stiliserad på gatumark i Edinburgh

FÖRVALTA, FÖRSTÄRKA, UTVECKLA

Spår av historien

Att förstärka historien och dess berättelser kan göras på en mängd olika sätt, men det krävs ett genuint intresse för platsen. Genom olika typer av visualisering, i kombination med information via appar eller informations-skyltar, kan historien lyftas och bli mer levande samtidigt som nya värden skapas.

En tydlig men oväntad vägvisning om vad som väntar längre fram

Fasadmålning på en gavel i Brighton

Wäsby-verken är en konceptuell lekplats i Upplands Väsby som på ett lekfullt och inbjudande sätt lyfter Upplands Väsby's industrihistoria. Fotograf: Upplands Väsby Kommun

Källor

LAGRUM

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL
Miljöbalken (1998:808), MB
Boverkets Byggregler (BBR)

ARKIV

Lantmäteriet historiska kartor
Digitalt Museum
Upplands Väsby Hembygdsförening
Upplands Väsby kommunarkiv
Väsbykartan

TRYCKTA

Unnerbäck, Axel. Kulturhistorisk värdering av bebyggelse (2002) Riksantikvarieämbetet

DIGITALA KÄLLOR

<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-teori-och-praktik/metoder-att-tydliggora-kulturvarden/checklista-karaktarsdrag/>

TIDIGARE UTREDNINGAR

Optimus, kulturmiljöutredning. (2019) Nyréns arkitektkontor

